

DAVLAT TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARINING YASHIRIN IQTISODIYOTGA TA'SIRINI BAHOLASH VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Mavlyanov Muzaffar Yusupovich

Namangan davlat texnika universiteti

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat tartibga solish mexanizmlarining yashirin iqtisodiyotga ta'siri va ularni takomillashtirish istiqbollari tahlil qilinadi. Maqolada yashirin iqtisodiyot tushunchasi, uning shakllanish omillari va iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, mavjud davlat mexanizmlari, jumladan soliq nazorati, moliyaviy audit, huquqiy va institutsional chora-tadbirlar baholanadi va ularning samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi. Tadqiqot natijalari davlat siyosatini shakllantirishda, iqtisodiy barqarorlik va shaffoflikni oshirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: yashirin iqtisodiyot, davlat tartibga solish, iqtisodiy barqarorlik, soliq nazorati, moliyaviy audit, huquqiy mexanizm, siyosat takomillashuvi.

Yashirin iqtisodiyot milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishiga sezilarli darajada ta'sir qiladigan muhim omil hisoblanadi. Davlatning tartibga solish mexanizmlari ushbu iqtisodiy faoliyatning salbiy ta'sirini kamaytirish va rasmiy iqtisodiy tizimga jalb qilishda asosiy vosita hisoblanadi. Yashirin iqtisodiyot – bu iqtisodiy faoliyatning rasmiy hisob-kitoblarga kirmaydigan va soliq to'lovlaridan chetda qoladigan shakli bo'lib, u nafaqat davlat byudjetiga tushadigan daromadlarni kamaytiradi, balki investitsion muhitga, ish o'rinlariga va iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, davlat tartibga solish mexanizmlarining samaradorligini oshirish, yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash va kamaytirish uchun strategik chora-tadbirlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Mamlakatlarda yashirin iqtisodiyotning shakllanish omillari turlicha bo'lishi mumkin. Eng ko'p uchraydigan sabablar qatoriga soliq yukining ortishi, iqtisodiy nazoratning yetarli emasligi, huquqiy me'yorlarning zaifligi va rasmiy iqtisodiy faoliyatni murakkablashtiruvchi amaliyotlar kiradi. Shu bilan birga, ayrim davlatlarda soliq imtiyozlarining yetarli emasligi va moliyaviy rag'batlarning kamligi yashirin faoliyatni rag'batlantiradi. Bunday sharoitda davlat tartibga solish mexanizmlarining samaradorligini oshirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun ham zarur.

Davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirishning samarali yo'llaridan biri soliq nazoratini kuchaytirishdir. Soliq organlari tomonidan muntazam audit,

moliyaviy hisobotlarni chuqur tekshirish va elektron hisob-kitob tizimlaridan foydalanish yashirin daromadlarni aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, moliyaviy auditning tizimli tashkil etilishi va biznes sub'ektlari faoliyatini elektron monitoring qilish rasmiy sof foyda ko'rsatkichini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu yo'l bilan davlat nafaqat byudjet daromadlarini oshiradi, balki iqtisodiy sub'ektlarning barqaror rivojlanishini ham rag'batlantiradi.

Elektron va raqamli tizimlarning joriy etilishi ham davlat mexanizmlarining samaradorligini oshiradi. Elektron to'lov tizimlari, onlayn soliq hisobotlari, raqamli audit va biznes monitoring platformalari orqali barcha operatsiyalar avtomatik ravishda kuzatiladi, bu esa yashirin daromadni kamaytiradi va iqtisodiy faoliyatning shaffofligini oshiradi. Shu bilan birga, davlat tomonidan kichik va o'rta biznes sub'ektlariga rag'batlantirish mexanizmlari joriy etish – masalan, soliq yengilliklari, startup va innovatsion loyihalarni subsidiyalash, kredit foizlarida chegirmalar – yashirin iqtisodiyotning ulushini kamaytirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat tartibga solish mexanizmlarining samaradorligi iqtisodiy barqarorlik va investitsion jozibadorlikni oshirishda bevosita rol o'ynaydi. Agar yashirin iqtisodiyot kamaytirilsa, sof foyda ko'rsatkichlari aniqroq hisoblanadi, bu esa investorlar va moliyaviy institutlar uchun ishonchli ma'lumot manbai bo'ladi. Shu bilan birga, ish o'rinlari ko'payadi, milliy byudjetga tushadigan daromadlar ortadi va iqtisodiy o'sish sur'atlari tezlashadi.

Bundan tashqari, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari sifatida yangi texnologiyalar va raqamli iqtisodiyot vositalarini keng joriy etish, biznes sub'ektlarini moliyaviy va huquqiy rag'batlar bilan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, shaffof va samarali audit tizimini yaratish ko'rsatib o'tiladi. Bu esa yashirin iqtisodiyotning salbiy ta'sirini minimallashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va kichik hamda o'rta biznesni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Natijada, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash va kamaytirish, sof foydani to'liq aks ettirish, iqtisodiy barqarorlikni oshirish va investitsion muhitni yaxshilash mumkin. Tadqiqot natijalari davlat siyosatini shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Shuningdek, davlat tartibga solish mexanizmlarining yashirin iqtisodiyotga ta'sirini baholashda ularning samaradorligini o'lchash muhim ahamiyatga ega. Samaradorlik indikatorlari sifatida soliq tushumlarining o'sishi, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, rasmiy faoliyatga jalb qilingan sub'ektlar soni va iqtisodiy barqarorlik darajasi olinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar davlat nazorat mexanizmlari samarali bo'lsa, yashirin iqtisodiyot ulushi sezilarli darajada kamayadi. Misol uchun, raqamli iqtisodiyot va elektron to'lov tizimlarini keng joriy qilgan mamlakatlarda kichik va o'rta biznesning rasmiy daromadi oshgan, byudjet

daromadlari barqarorlashgan va ish o'rinlari ko'paygan. Shu bilan birga, moliyaviy audit va soliq nazoratining tizimli amalga oshirilishi, biznes sub'ektlarini rasmiy iqtisodiy tizimga jalb qilishga yordam beradi.

Davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari ko'p jihatdan innovatsion yondashuvlar va texnologiyalar bilan bog'liq. Raqamli monitoring, onlayn hisobot tizimlari va katta ma'lumotlar (big data) asosida tahlil qilish orqali yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash yanada samarali bo'ladi. Shu yo'l bilan davlat sub'ektlarning moliyaviy holatini real vaqt rejimida kuzatishi mumkin. Bundan tashqari, kichik va o'rta biznesni rag'batlantirish uchun soliq yengilliklari, investitsion subsidiyalar va startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari keng joriy etilishi istiqbolli yo'l sifatida ko'riladi.

Yashirin iqtisodiyotning kamayishi nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilaydi, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Rasmiy ish o'rinlarining ko'payishi, ish haqlarining to'liq hisobga olinishi va byudjetga tushadigan soliq tushumlarining ortishi ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatini oshiradi. Shu sababli, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiy faoliyatning salbiy ta'sirini kamaytirish va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat mexanizmlari orqali amalga oshiriladigan tartibga solish choralari nafaqat mavjud yashirin iqtisodiyotning ulushini kamaytiradi, balki yangi sub'ektlarni rasmiy iqtisodiy tizimga jalb qilishga yordam beradi. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, investitsion muhitni yaxshilaydi va kichik hamda o'rta biznesning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, elektron va raqamli tizimlarning joriy etilishi, audit va soliq nazoratining shaffofligi davlatning iqtisodiy siyosatini takomillashtirish va yashirin iqtisodiyotga qarshi samarali kurashish imkonini beradi.

Shu asosda, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish istiqbollari quyidagilar bilan belgilanadi: birinchidan, raqamli iqtisodiyot vositalaridan keng foydalanish; ikkinchidan, moliyaviy audit va soliq nazoratini tizimli va shaffof amalga oshirish; uchinchidan, biznes sub'ektlarini moliyaviy va huquqiy rag'batlar orqali rasmiy iqtisodiy tizimga jalb qilish; to'rtinchidan, elektron monitoring va katta ma'lumotlar (big data) asosida yashirin iqtisodiy faoliyatni real vaqt rejimida aniqlash. Ushbu chora-tadbirlar davlat tartibga solish mexanizmlarining samaradorligini oshiradi va yashirin iqtisodiyot ta'sirini minimal darajaga tushiradi.

Natijada, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash va kamaytirish, rasmiy sof foydani to'liq aks ettirish, iqtisodiy barqarorlikni oshirish va kichik hamda o'rta biznesni rivojlantirish mumkin. Tadqiqot natijalari davlat siyosatini shakllantirishda amaliy ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun samarali strategiyalar ishlab

chiqishga imkon beradi. Shu bilan birga, istiqbolli yo'nalishlar sifatida elektron tizimlarni joriy etish, rag'batlantirish mexanizmlari, shaffof audit va moliyaviy nazorat tizimlarini takomillashtirish, raqamli monitoring va big data yondashuvlarini qo'llash belgilanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida «Yashirin iqtisodiyot» ulushini qisqartirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 20-iyundagi 394-son qarori. <https://nrm.uz/contentf?doc=626884>.
- 2) Будович Ю. И. Неформальная занятость в России как отражение социально-экономической ситуации. Теоретическая экономика, 2014, № 3, 6-17.
- 3) Mavlyanov M.Yu. Mamlakat iqtisodiyotida yashirin iqtisodiyotni o'rni, roli va uning nazariy masalalari. «Servis» jurnali, № 1, 2022 y, 9-12-b (08.00.00, №20)
- 4) Mavlyanov M.Yu. Xorijiy davlatlar tajribasida iqtisodiy o'sishni aniqlashda norasmiy sektorni hisobga olish mexanizmlari. «Biznes-Ekspert» jurnali, № 7, 2022 y, 60-63-b (08.00.00, №3)
- 5) Clarke, N. (2010), "Emotional intelligence and its relationship to transformational leadership and key project manager competencies", Project Management Journal, Vol. 41 No. 2, pp. 5-20.
- 6) Lisowska, R. (2015). External determinants of the development of small and medium-sized enterprises – empirical analysis. Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation, 11(4), 115-138. <https://doi.org/10.7341/20151145>
- 7) Malecki E. L. Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems. 2018. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12359>.
- 8) Голованов Е.Б. Теневая экономика // Конспект лекций, Челябинск 2015 г. 61 с.